

«...причини виникнення і зникнення націй полягає в одному і тому ж.
Розкрадання родючості ґрунту зумовлює їхню загибель,
підтримка цієї родючості – їхнє життя, багатство і могутність».
Юстус Лібіх

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ ЗДОРОВ'Я СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

¹ ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Анотація: Розкрита недооцінка стану ґрунтового покриву у забезпеченні життєдіяльності живих організмів і людей та її наслідки. Аналізується фінансовий механізм підтримки здоров'я ґрунту як складової Спільної аграрної політики ЄС та напрями його інституціоналізації у правове поле України в контексті її євроінтеграційної орієнтації.

Ключові слова: здоров'я ґрунту; фінансовий механізм; норми та стандарти; гармонізація законодавства.

Abstract: The underestimation of the soil state in ensuring the vital activity of living organisms and people and its consequences are revealed. The financial mechanism for supporting soil health as a component of the EU Common Agricultural Policy and the directions of its institutionalization in the legal field of Ukraine in the context of its European integration are analyzed.

Keywords: soil state; financial mechanism; norms and standards; harmonization of legislation.

Від стану тонкого ґрунтового покриву планети залежить життя нинішнього і майбутніх поколінь людей.

Ґрунт, численні організми, які його населяють, забезпечують людей їжею, біомасою та волокнами, сировиною, регулюють кругообіг води, вуглецю поживних речовин і роблять можливим земне життя. На створення одного сантиметру ґрунтового покриву потрібні сотні років. Ґрунти містять понад 25% біорізноманіття планети і є основою харчових ланцюгів, що живлять людство. Вони є найбільшими резервуарами вуглецю на планеті, що відіграє важливу роль у пом'якшенні наслідків змін клімату та адаптації до них [1].

Водночас ґрунти, являючись базовим ключовим ресурсом для забезпечення людства продовольством і надання екосистемних послуг, наразі не займають в суспільстві пріоритетного становища. Ґрунти практично залишаються найбільш недооціненим елементом природи. Населення сприймає їх як необмежений природний ресурс, не усвідомлюючи загроз для планети їх обмеження, погіршення здорового стану та зниження продуктивності. Відношення до них характеризується більшою мірою із споживацького погляду лише як до засобу виробництва сільськогосподарської продукції, а не як унікального середовища життєдіяльності різноманітних форм земного життя – від мікроорганізмів до вищих рослин, хребетних тварин і самих людей. Підпорядкування господарської діяльності лише економічній вигоді вступає в конфлікт з природними законами функціонування ґрунтового покриву, що негативно впливає на стан ґрунтового середовища, зниження продуктивності, посилює деградацію та патологію рослинного покриву і водних джерел.

Біологічна активність ґрунту виступає ключовим показником його здоров'я, яке трактується як здатність ґрунту функціонувати в межах екосистем та меж землекористування для підтримки біологічної продуктивності, якості навколишнього середовища та здоров'я рослин і тварин, включаючи людину (Dogan et al., 1996 [2]). Тобто, здоров'я ґрунту визначається зв'язком між функціями ґрунту та послугами ґрунтової екосистеми.

Наразі ґрунти не виконують цих функцій через високий рівень водної і вітрової ерозії,

ущільнення, зменшення вмісту органічної речовини і поживних речовин у цілому, забруднення, що є результатом руйнівного землекористування і несталоного управління земельними ресурсами. У цих умовах зміна хіміко-індустріальних технологій на агроекологічні, орієнтовані на відновлення здорового стану ґрунтів набуває критичного значення. Такий перехід є дороговартісним, а оскільки він необхідний в інтересах усіх людей, витрати, пов'язані з призупиненням деградації ґрунтів разом з виснаженням їхніх екосистемних послуг мають розділятися між суспільством і землекористувачами. Вартість ґрунтового капіталу повинна бути належним чином відображена в рахунках природного капіталу. Це забезпечить більш постійну і відчутну залежність людей від нього.

Деградація ґрунтового покриву негативно впливає на економіку і добробут людей. - Це визначає необхідність "найвищої і невідкладної" уваги, з одного боку, парламентів, урядів, державних органів влади всіх рівнів, з іншого - економічних операторів, ґрунтокористувачів, місцевих громад та громадян у цілому [3]. За розрахунками, зупинення деградаційних процесів та відновлення родючості ґрунтів для світової спільноти може принести щорічно до 1,2 трильйона євро економічної вигоди [4].

Приклад такого підходу показують західноєвропейські країни. Відповідно Спільній аграрній політиці ЄС, державна фінансова підтримка відновлення і збереження здорового стану ґрунтового покриву здійснюється як за окремими екологічними програмами, так і в пакеті із загальними економічними інструментами впливу на вирівнювання умов відтворення в аграрному секторі.

Витратним екологічним заходом є, насамперед, виведення з обігу на певний період сильно еродованих і забруднених угідь, відновлення їх стану і повернення до використання у сільськогосподарському виробництві. Постійно діюча програма консервації таких угідь передбачає компенсацію фермерам часткової втрати доходів від такого виведення та додаткові виплати на догляд за цими землями, їх залуження тощо.

Для захисту ґрунту від ерозії обов'язковим є агролісомеліоративні захисні лісонасадження. Програмою передбачена одноразова оплата за закладення заліснених масивів та польових захисних лісосмуг, а також щорічні платежі упродовж 5-ти років на утримання та догляд за насадженнями.

Важливе місце у системі державного фінансового протекціонізму займають заходи із зменшення хімічного забруднення ґрунтового покриву, які передбачені директивами щодо нітратів, пестицидів, емісії парникових газів, розвитку біорізноманіття. Одночасно з обмеженнями, зокрема за рахунок обкладання податками використання агрохімічних засобів, передбачаються державні виплати фермерам за скорочення використання мінеральних добрив і пестицидів (до 40 євро/га).

Основні агроекологічні правила - обов'язки щодо охорони ґрунтів, відтворення і зберігання їх здорового стану (дотримання в оброблюваних ґрунтах позитивного балансу гумусу і поживних речовин, обов'язкове культивування покривних культур, використання довгоротаційних сівозмін з посівами багаторічних трав, мінімізація фізичного впливу на ґрунт шляхом переходу на нульовий й інші ґрунтоощадливі технології його обробітку) містять Регламенти ЄС та ряд Директив ЄС, які формують систему "Crosse Compliance" (систему "взаємної вигоди"). На національних рівнях вони трансформуються у Кодекси належних сільськогосподарських практик, які визначають, "що дозволено або заборонено з метою запобігання вчинення злочинів щодо природних ресурсів сільського господарства, формують правильне ставлення селян до вимог закону і вчать, як зменшити негативний вплив сільського господарства на природні ресурси" [5].

З дотриманням встановлених норм пов'язані прямі виплати, передбачені для стабілізації ринків і доходів фермерських господарств. У залежності від рівня недодержання правил, який оцінюється державною інституцією, вони можуть знижуватися від 1 до 100% [6].

Органічне сільське господарство наразі виступає основою збереження здорового стану ґрунтів. Участь держави у підтримці переходу на засади органічного землеробства передбачає виплати як у перехідний, так і в післяконверсійний періоди (у Польщі ці виплати становлять залежно від технологічної операції від 420 до 1500 злотих/га) [7]. Ґрунтоохоронні заходи фінансуються на 60-62% з бюджету ЄС, решта – з національних

бюджетів країн-членів.

Перехід на нові технології потребує фінансових витрат на придбання нової техніки, що обтяжливо для малих і середніх господарств. У Греції, Італії, Іспанії, де такі господарства переважають, інституціолізовані механізми фінансової підтримки придбання ними ґрунтоощадливих технічних засобів шляхом компенсації значної частки їх вартості [8].

Зазначене не вичерпує усіх форм і методів фінансового впливу держави на захист і підтримку здорового стану ґрунтів, який функціонує в Європейському Союзі і посилюється в контексті оголошеного Європейського зеленого курсу. Інституалізація цих засад в аграрну політику України має важливе значення із-за, по-перше, курсу на євроінтеграцію, а по-друге – із-за надзвичайно негативних явищ, які з переходом до ринкової економіки та безконтрольності з боку держави правильного землекористування набули поширення у вітчизняній сільськогосподарській практиці.

Серед ґрунтів, які використовуються як орні землі, близько 11 млн га – еродовані, 16,6 млн га – дефляційно небезпечні, 2,5 млн га – перезволожені й заболочені, близько 4 млн га – забруднені радіонуклідами та іншими шкідливими сполуками. Особливо небезпечного розвитку набула ерозія. Щороку площа еродованих ґрунтів зростає приблизно на 100 тис га. Через порушення агротехніки зі схилів щорічно змивається близько 500 млн т продуктивних земель і при цьому безповоротно втрачається 24 млн т гумусу, 1 млн т азотовмісних речовин, 0,7 млн т фосфору і 10 млн т калію. Вміст гумусу в ґрунтах із року в рік зменшується, площі кислих і засолених ґрунтів – збільшуються. Значна частина винесених з урожаєм поживних речовин не повертається землекористувачами-орендаторами в ґрунт. При цьому протиерозійні способи обробітку практично не застосовуються, сівозміни відсутні, агролісомеліоративні полезахисні насадження не закладаються.

Фінансовий механізм, який упереджував би розвиток зазначених негативних процесів з метою забезпечення здорового стану сільськогосподарських угідь в Україні поки-що відсутній. “Вмонтування” його в національну аграрну політику потребує невідкладних кроків щодо:

- унормування базових вимог і стандартів системи “Crosse Compliance” щодо збереження родючості ґрунту та створення системи аудиту за їх дотриманням;
- унормування сукупності форм і методів використання фінансових ресурсів для підтримки заходів щодо відновлення та збереження здорового стану ґрунтового покриву у довгостроковій перспективі, передбачених законодавством;
- прийняття Кодексу правильної сільськогосподарської практики та доведення його вимог, норм і стандартів до усіх суб'єктів, дотичних до землекористування;
- прийняття державної довгострокової Програми консервації деградованих та порушених воєнними діями сільськогосподарських угідь із забезпеченням її постійно діючим фінансовим механізмом компенсації землекористувачам строкових втрат;
- організації системи ефективної передачі знань щодо методів і способів збереження здорового стану сільськогосподарських угідь як основного чинника збереження життя на землі із залученням мережі закладів сільськогосподарської освіти;
- удосконалення функціональної структури державних органів управління з огляду на розширення екологічної складової аграрної політики.

Необхідно прийняти за аксіому, що економія на заходах із збереження здоров'я ґрунту сьогодні може обернутися у майбутньому для суспільства непоправними втратами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. European Commission (2021), EU Strategy on Adaptation to Climate Change – Impact assessment URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021SC0025&from=EN>
2. Доран, Дж. В., Саррантоніо, М., і Лібіх, М.А. 1996. Здоров'я та стійкість ґрунту. Адв. агроном 56:1—54. DOI:10.1016/c0065-2113 (08) 60178-9.
3. World Business Council for Sustainable Development (2018), The business case for investing in soil health.
4. IPBES (2018), The assessment report on land degradation and restoration.
5. Kodeks_dobrej_praktyki_rolniczej (2004). Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. URL: https://iung.pl/wp-content/uploads/2010/02/kodeks_dobrej_praktyki_rolniczej.pdf

6. Die Broschüre dient der Information über die einzuhaltenden Cross Compliance-Verpflichtungen. Verbindlich sind ausschließlich die jeweils gültigen Rechtsnormen. Die Bayerische Staatsregierung kommt damit ihrer Informationspflicht gem. Art. 95 der VO (EG) Nr. 1306/2013 nach. URL: https://www.stmelf.bayern.de/mam/cms01/allgemein/publikationen/broschuere_cross_compliance.pdf

7. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 (PROW 2014-2020) Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi URL: <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/-program-rozwoju-obszarow-wiejskich-2014-2020-prow-2014-2020>

8. Медведев В. Заходи стимулювання впровадження ґрунтоохоронних технологій у європейських країнах. Вісник аграрної науки 2010. №6. С. 15-17.

Молдаван Любов Василівна, доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу форм та методів господарювання в агропродовольчому комплексі, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ, e-mail: lmoldavan@ukr.net

Moldavan Lyubov V. – doctor of economics, Professor, Chief Researcher of the Department of Forms and Methods of Management in the agri-food complex, State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, e-mail: lmoldavan@ukr.net

